

Semináře, porady, mezinárodní styky

8. studentské symposium BOBCATSSS

V lednu letošního roku (24.-26. 1.) se konalo již osmé studentské symposium BOBCATSSS (<http://www.bobcatsss.com/home.htm>), letos pod názvem **ACCESS 2000: Intellectual Property vs. The Right of Knowledge**. Konferenci letos hostila Jagielloňská univerzita sídlící v polském Krakově. Původní myšlenka pořádat každoročně trochu nezvyklou knihovnickou konferenci zaměřenou na setkávání profesionálů a studentů oboru zemí západní a východní Evropy pochází z Holandska, od dr. Ruuda Bruynse z amsterdamské knihovnické školy. Zvláštností konference je to, že je celá koncipována, organizována a zajišťována studenty kodaňské Královské školy knihovnictví a informačních věd (<http://www.db.dk/>) ve spolupráci se studenty knihovnických škol hostitelské země, letos tedy studenty krakovské univerzity. Konference se pravidelně koná počátkem roku v některé z východoevropských zemí. Hostitelskými městy již byly mj. Budapešť, Bratislava, letos Krakov a příští rok to bude Vilnius. „Vlastníkem“ konference je sdružení EUCLID (<http://www.elt.sk/euclid/index.htm>).

Konference poskytuje studentům knihovnických škol velmi zajímavou šanci jakési hry na skutečnost: vyzkoušet si na vlastní kůži všechny problémy související s přípravou poměrně velké mezinárodní konference - výběrem témat a přednášejících počínaje, přes přípravu vlastních referátů, až po zajišťování konferenčních sálů, ubytování účastníků, propagaci konference a další organizační a administrativní práce s přípravou akce související.

Letošní téma - **dostupnost informací** - kontroverzně vyhrocené do konfliktu práva na duševní vlastnictví s právem na vědomost přineslo řadu zajímavých témat souvisejících zejména s novými informačními médii, internetem a digitalizací informačních obsahů. Pro českého účastníka témat obzvláště zajímavých v souvislosti s připravovanými změnami autorského zákona.

Podstatu celého problému a všechny další příspěvky předznamenal brilantní úvodní referát Charlese Oppenheima, profesora informačních věd univerzity v Loughborough, „**Budoucnost duševního vlastnictví v informační společnosti (The Future of Intellectual Property in The Information Society)**“. Zdůrazňuje se zde mj.:

Duševní vlastnictví je poměrně novým společenským jevem: historie patentů, copyrightu, chráněných obchodních známek atd. se počíná teprve v 17. století a současná situace se vyvinula teprve v posledních několika letech. Původním obsahem patentů a copyrightu bylo řešení konfliktů mezi monarchou a jeho poddanými a záměrem bylo získávání peněz pro stát. Teprve v současnosti se do popředí dostává aspekt lidských práv či aspekt ochrany individuální vložené práce. V řadě zemí se klade důraz na individuální ekonomickou prosperitu (zejm. USA a Spojené království), jiné zdůrazňují aspekt ochrany osobní reputace, ale i zde začíná ekonomické hledisko převládat. Pojem intelektuálního vlastnictví tedy zahrnuje napětí mezi jistým monopolem podporujícím invenci a vznik nových myšlenek a produktů a všeobecným prospěchem lidstva podmíněným potřebou neomezené svobodné výměny informací. Tato oblast se vyznačovala křehkou rovnováhou, která je nyní ovšem ohrožena.

Ještě donedávna knihovny nakupovaly knihy a časopisy, které si uživatelé půjčovali, resp. části textů kopírovali. Kopírování bylo jakýmsi seberegulujícím procesem, protože bylo nákladné, výsledné kopie kvalitou neodpovídaly originálu a kopírování bylo snadno kontrolovatelné. To se počátkem 90. let změnilo - knihovny začaly po nakladatelích stále častěji požadovat povolení digitalizace textů, což nakladatelé vnímali jako akutní ohrožení svých zájmů - digitalizovaný text lze snadno množit v totožné kvalitě a libovolným množstvím kopií prakticky zadarmo, lze jej upravovat při zachování původní formy a tak jej „falzifikovat“, redukovat tak příjmy nakladatelů a ohrožovat jejich profesní pověst. Nakladatelé tedy pochopitelně k digitalizaci textů odmítali svolení dát a v polovině 90. let se tak dostali do nesmiřitelného rozporu s knihovny. Tlak na vydavatele stupňovaly některé aktivity typu Digital Library Initiative (např. <http://www.nsf.gov/pubs/1998/nsf9863/nsf9863.htm>) v USA či programu e-Lib (<http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/>) ve Spojeném království. Navzdory postojům řady knihoven, které považovaly nakladatele za vyděrače a nepřátele svobodného toku informací a žádaly jejich bojkot, se podařilo uskutečnit řadu jednání, jejichž výsledkem byla doporučení týkající se výjimek z copyrightu v prostředí elektronických publikací, základních algoritmů pro výpočet poplatků za svolení k digitalizaci, definici termínů obsažených ve smlouvách a vzorových klauzulí smluv. Problém nicméně přetrvává a lze očekávat další tlak vlastníků autorských

práv ve směru posilování legálních práv vlastníků, požadavků technických řešení bránících ilegálnímu kopírování, požadavků zavazování klientů formou kontraktů, smluv s uživateli apod. Tlak nevyvíjejí pouze nakladatelé, ale projevuje se např. ze strany EU v podobě směrnice „o harmonizaci určitých aspektů autorských a souvisejících práv v informační společnosti“ (<http://europa.eu.int/comm/dg15/en/intprop/intprop/copy2.htm>), která by - vešla-li by v platnost - výrazně posunula obsah práva ve prospěch držitelů copyrightu a v neprospěch uživatelů a knihoven. Tento trend signalizuje snahu vlastníků o získání monopolu a znemožnění přístupu ke znalostem, resp. jeho zpoplatnění, není ovšem nevyhnutelný, a to z řady důvodů. Patří mezi ně např. názor mnoha vlád ztotožňujících se s argumentem, že základní lidská práva jsou stejně důležitá, ne-li důležitější, než potřeba chránit průmysl. Potřeby lidských bytostí jsou důležitější než potřeba zisku. Řada zemí se domnívá, že autorskou ochranu není třeba dále posilovat a že přístup k informacím patří mezi základní lidská práva. Kromě toho nemá smysl vypracovávat zákony, které populace z větší části ignoruje, ať již z důvodů jejich nespravedlnosti či bezvýznamnosti, a je velmi obtížné vynutit jejich dodržování. To se týká zejména internetu.

Zdá se, že současná legislativní ochrana autorských práv je dostatečně silná a není důvodu vycházet víc vstříc vlastníků. Jejich pokusy o narušení křehké rovnováhy by se mohly ukázat kontraproduktivní. Řada zemí se k pokusům o posílení autorskoprávní ochrany postaví negativně, v jiných zemích je uživatelé budou obcházet, resp. budou-li jim tvrdší zákony vnucovány, dojde k protestům, možná i násilným, stávající konsensus se zhroutí a prospěch z toho nebude mít nikdo.

Zazněla řada dalších zajímavých přednášek, z nichž na prvním místě je třeba jmenovat referát pana Mogense Damma, předsedy Dánské knihovnické asociace, na téma „**Význam dostupnosti informací pro jednotlivce v novém tisíciletí (The Importance of Information Accessibility for the Individual in the New Millenium)**“ (nachází se v programové příloze sborníku Welcome to Krakow...), pojednávající právo na svobodný přístup k informacím jako jedno z nejzákladnějších lidských práv a jeho odraz v zásadních dokumentech: Všeobecné deklaraci lidských práv (např. <http://web.iol.cz/just/120.html>), Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách (http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Manifest_UNESCO.htm) a Kodaňské deklaraci (http://www.nkp.cz/o_knihovnach/KoDekl.htm) a v práci mezinárodních sdružení (např. FAIFE - <http://www.faiife.dk/>, EBLIDA - <http://www.eblida.org/>). Referát se zabýval ideologickými, ekonomickými a technologickými příčinami existence bariér ve svobodném přístupu k informacím, vznikající společností dvou tříd - informačně bohatých (vrstvy s přístupem k nejnovějším informačním technologiím) a informačně chudých (ekonomicky chudých vrstev, handicapovaných občanů, ale také starší generace a nequalifikovaných vrstev) a možnostmi veřejných knihoven přispět k řešení tohoto problému (příkladem je nový návrh dánského kni-

hovníckého zákona nařizující knihovnám bezplatně zpřístupňovat internet), a nakonec copyrightem, zejména jeho současným neblahým vývojem. Závěrem referátu zaznělo vážné varování:

Podají-li se nám právo na svobodný přístup k informacím učinit skutečně obecně uznávaným a informace obecně dostupnými, můžeme doufat ve vývoj světa ku společnosti osvětlených, možná šťastnějších a zcela jistě bohatších občanů. V opačném případě, stane-li se dostupnost informací privilegiem uzavřené elity, nedostupným pro pasivní (či revoltující!) většinu lidstva, staneme se světem pro omezenou skupinu lidí - a to nebude počátek, ale konec informační společnosti.

Není možné zde podrobněji zmínit všechny referáty zabývající se nejrůznějšími aspekty svobodné dostupnosti informací od filozofických, až po zcela konkrétní problémy každodenní praxe. Zájemce odkazují na dva svazky *proceedings* [lit. 1,2] z konference uložené ve fondu Knihovny knihovnické literatury NK ČR. Přesto se nemohu nezmínit o několika dalších, přinejmenším formálně se vymykajících referátech a akcích.

Především se jedná o experimentální seminář uspořádaný v rámci konference sdružení FAIFE (<http://www.faiife.dk>) na téma „**Knihovny a intelektuální svoboda (Libraries and Intellectual Freedom)**“. Kromě základních informací o činnosti FAIFE byl předmětem semináře skupinový *brainstorming* nad tématem tak, jak se odráží v etických kódech knihovnického povolání v některých zemích. Seminář vyvolal nečekaně živou diskusi o etice knihovnického povolání a praktickém významu její kodifikace v etických kódech (tváří v tvář totálnímu selhání kódu francouzských veřejných knihoven v již proslulém konfliktu řady jihofrancouzských knihoven s cenzurními zásahy obecních představitelstev ovládaných pravicovou Le Penovou Národní frontou) a nakonec i diskusi na téma neomezený přístup k informacím versus omezující zásahy v případě kontroverzních témat (pornografie, násilí, zbraně...). Diskutující se - možná symptomaticky - rozdělili na zastánce neomezeného přístupu ze zemí bývalého sovětského bloku a zastánce umírněných cenzurních zásahů, zde ze severovýchodních zemí.

Tématem dostupnosti kontroverzních informací se zabýval projekt slovinských studentů „**Promiňte, jak mám spáchat sebevraždu? (Excuse me, How Do I Commit Suicide?)**“. Slovinští studenti za základ svého výzkumu vzali články 8 a 9 slovinského knihovnického etického kodexu, které slovinským knihovníkům nařizují zajišťovat naprosto svobodný přístup k informacím a bránit jakýmkoli pokusům o cenzurní zásahy, přičemž z nich snímá odpovědnost za obsah a použití zpřístupněných informací. Metoda projektu byla založena na inscenování reálné situace: 21 dobrovolníků z řad studentů v nejrůznějších slovinských knihovnách požadovalo informace na kontroverzní témata (nekrofilie, sebevražda, vyobrazení či fotografie mrtvol). Výsledky výzkumu nebyly nezajímavé - zveřejněny jsou ve jmenovaném sborníku.

Dalším formálně zajímavě připraveným referátem byla případová studie holandských studentek „**Kdo je vlastník copyrightu? (Who is the Copyright Owner?)**“ pro-

vedená jako divadelní představení, inscenace soudního procesu, který má spravedlivě rozhodnout o vlastníkovi autorských práv mezi znesvářenými stranami, které představují autor, zástupce univerzity, jejímž pracovníkem autor je, a zástupce nakladatele, který má autorovu práci vydat. Celé představení končí po vyslovení všech argumentů otevřeným koncem, protože problém ani zdaleka není tak jednoduchý, jak by se na první pohled mohlo zdát. Celý projekt byl nicméně nesmírně zajímavý odvážným provedením půvabných, inteligentních a vtipných holandských studentek.

Tradicí se již asi stane to, že Českou republiku zastupují pilným nasloucháním prakticky pouze já, který mám studentská léta již poměrně dávno za sebou. Naše knihovnické školy BOBCATSSS od počátku z jakýchsi záhadných důvodů absolutně ignorují, možná mají důvod, třeba české studentky knihovnictví nejsou tak krásné jako holandské a studenti neumějí tak dobře anglicky, anebo že by ústavy informačních studií neměly informace... Kdo ví. V každém případě je to nesmírná škoda a především zmarněná veliká šance pro české studenty oboru (a tudíž i pro české knihovnictví). Snad by se tedy alespoň pražský Ústav informačních studií a knihovnictví mohl probrat z pohodlného spánku a cosi učinit - litevský Vilnius, kde se příští rok bude koncem ledna konference opět konat, tentokrát na téma **Democracy, Information and Knowledge in the Open Society: The Role of Libraries**, přece je velmi zajímavé místo, přinejmenším pro výlet.

Literatura:

- 1) Welcome to Krakow. Practical information, Programme and Keynote Speeches. Proceedings of the 8th international BOBCATSSS Symposium on Library and Information Science, Jagiellonian University, Krakow, Poland, January 26-20, 2000. - Copenhagen : Royal School of Library and Information Science, 2000. - 32 s.
- 2) ACCESS 2000: Intellectual Property vs. The Right of Knowledge. Proceedings of the 8th international BOBCATSSS Symposium on Library and Information Science, Jagiellonian University, Krakow, Poland, January 26-20, 2000. - Copenhagen : Royal School of Library and Information Science, 2000. - 295 s.

Jindřich Pilař
Národní knihovna ČR

